

Emlékezés Pauler Gyulára (1841-1903), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjára

Remembering Gyula Pauler (1841-1903), Full Member of the Hungarian Academy of Sciences

Pauler Gyula történész, levéltáros és jogtudós 1841. május 11-én született Zágrábban. 1903. július 8-án hunyt el Badacsonytomajban.

Horváth Mihály (1809-1878), az MTA II. Osztályának elnöke és a Magyar Történelmi Társulat első alelnöke (1877-től elnöke) ajánlotta Pauler Gyulát a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának. Az MTA 1870. május 15-én tartott közgyűlésén választották meg levelező tagnak. A Magyar Tudományos Akadémia 1877. május 24-én tartott közgyűlésén került sor az MTA rendes tagjává történő választására. Jó húsz évvel később, 1899. május 5-én az MTA igazgató tanácsának is tagjává választották.

Az MTA levelező tagjává történő megválasztását követően székfoglaló előadását 1871. június 12-én „A positivismus hatásáról a történetíráásra” címmel tartotta. Előadása nem teljes terjedelemben, kivonatban az Akadémiai Értesítő 1871-ben publikált kötetében jelent meg nyomtatásban.

Az MTA rendes tagjává választása után székfoglaló előadására 1878. október 14-én került sor „Szent István és alkotmánya” címmel. Az Akadémiai Értesítő 1878-ban megjelent kötetében ez az előadás is kivonatos formában került publikálásra. A „Szent István és alkotmánya” című előadás az első magyar király alapította regnum Hungariae jogi alapjait nemzetközi összefüggésben mutatja be.

A Magyar Tudományos Akadémia komoly presztízsnak örvendő Nagyjutalmát a jeles történésszel, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjával, Pesty Friggyessel (1823-1889) megosztva 1880-ban kapta meg. A „Magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt” című, 1893-ban nyomtatásban megjelent művéért 1894-ben másodszor - ezúttal egyedül - nyerte el az MTA Nagyjutalmát.

Édesapja, Pauler Tivadar (egyetemi tanár, egyetemi rektor és miniszter), szintén a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, édesanyja Deréky Sarolta volt. Pauler Gyula a pesti piarista gimnáziumban tanult. Középiskolai tanulmányainak befejezése után a pesti egyetem jogi karára iratkozott be. Egyetemi tanulmányait nem sokkal követően, 1863-ban ügyvédi vizsgát tett Pesten. 1863 és 1874 között, több, mint tíz éven át ügyvédi gyakorlatot folytatott. 1903-ban bekövetkezett elhunytáig tagja volt a budapesti jogtudományi államvizsgálati bizottságnak.

Pauler Gyula ugyancsak a pesti egyetemen bölcsészdoktori diplomát is szerzett. Már fiatalon, egyetemi hallgatóként elmélyülten foglalkozott történeti kérdésekkel. Említést érdemel, hogy Szilágyi Dezső (1840-1901), Hajnik Imre (1840-1902) és Grünwald Béla (1839-1891) voltak hallgatótársai a pesti egyetemen. Lenhossék Georginát, Lenhossék József (1818-1888) anatómus, antropológus, a budapesti tudományegyetem rektora, az MTA rendes tagja unokahúgát vette feleségül.

1874. október 14-én Horváth Mihály ajánlatára országos levéltárnoknak nevezték ki. Később, 1894-ben a Magyar Országos Levéltár főlevéltárnoka lett.

Fontos megemlíteni, hogy 1874-ben és 1875-ben tanulmányozta a külföldi levéltárak szervezetét és működését. Hivatalos missziót teljesítve látogatta a müncheni, berlini, drezdai, brüsszeli, hágai, párizsi és bécsi titkos állami levéltárakat. Budapestre való visszatérését követően gyümölcsöztette külföldön szerzett tapasztalatait. Pauler Gyula személyéhez kapcsolódik az Országos Levéltár szervezeti rendjének és ügykörének kidolgozása.

Az Országos Levéltár előbb a magyar és erdélyi kancelláriai, magyar helytartósági és erdélyi főkormányzói levéltárak anyagát kapta meg. Állományába került később a magyar kamarai levéltár, a magyar királyi kúriai, az erdélyi két országos valamint a fiumei kormányzósági levéltár gazdag gyűjteménye. Pauler Gyula nevéhez fűződik az új levéltári anyag rendezése. Elvitathatatlan érdeme az, hogy az országos levéltárat az európai tudományosság színvonalára emelte.

Történezként kezdetben a Wesselényi-féle rendi szervezkedéssel, összeesküvéssel (a horvát történetírásban Zrínyi-Frangepán-féle összeesküvés) foglalkozott. Később az Árpád-kori magyar történelem fontos kérdéseit elemezte.

Említést érdemel, hogy Pauler Gyula és Szendrei (1912-től Mindszenti Szendrey) János (1857-1927) - akit 1903-ban választott a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává - együtt szerkesztették a honfoglalás útjának térképét. Ezen a térképen vastagon húzott vörös színű vonalak jelölték a honfoglaló magyarok feltételezett útját, haladását. Az útvonal megrajzolásánál a kartográfiában is jártas Pauler és Szendrei Anonymus („P. dictus magister”) művében, a Gesta Hungarorumban található leírást követték.

Pauler Gyula javaslatára fogadták el a millennium évének az 1895-ös évet. Nem rajta múlt, hogy az ezredéves ünnepekre, a magyar államiság ezredéves országos kiállítására csak egy évvel később, 1896-ban került sor. 1895-től a Magyar Tudományos Akadémia történeti osztályának elnöke volt és az Akadémia megbízásából a jeles történésszel, Szilágyi Sándorral (1827-1899), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjával együtt a honfoglalás vonatkozó forrásokat (Fontes) szerkesztette, amely „A magyar honfoglalás kútfői” címmel 1900-ban jelent meg.

Pauler Gyulát 1896-ban miniszteri tanácsosi címmel tüntette ki az uralkodó, I. Ferenc József. 1899 tavaszán Németországban töltött több hetet a legújabb levéltári építkezések megtekintése és tanulmányozása céljából.

Pauler Gyula 1867 és 1875 között a Magyar Történelmi Társulat jegyzői funkcióját töltötte be. 1898-tól egészen haláláig a Magyar Történelmi Társulat második alelnöke volt. Tagja volt a heraldikai és genealógiai választmánynak és a Bács-Bodrog vármegyei történelmi társulatnak. Tiszteleti tagja volt továbbá a Hunyad vármegyei történelmi és régészeti társulatnak is.

Pauler Gyula joggal tekinthető az Árpád-kori magyar történelemmel kapcsolatos tudományos kutatások megalapozójának. A jeles történész és jogtudós érdeme az Auguste Comte (1798-1857) nevéhez kapcsolódó pozitivizmus értékelő ismertetése Magyarországon. Munkáiban, vonatkozik ez különösen a Szent Istvánhoz kapcsolódó államalapítás bemutatására, a jogi összefüggések elemzése is szerephez jut.

Említést érdemel, hogy 1999-ben Pauler Gyula-díj alapítására került sor, melynek díjazottjai a kiemelkedő tudományos munkát végző hazai levéltárosok.

Pauler Gyula főbb történelmi és jogi vonatkozású munkái

Zrínyi Péter. Századok 1867.; A bujdosók támadása 1672-ben. Századok 1869.; A positivismus hatásáról a történetírásra. Századok 1871.; Comte Ágost és a történelem. Századok 1873.; Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664-1671. I-II. kötet. Budapest, 1876.; Szent István és alkotmánya. Századok 1879.; Lebedia, Etelköz, Millenarium. Századok 1880.; A millenium. Budapesti Szemle 1883.; A Habsburg-házbeli királyok kora. In: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. I. kötet. Budapest, 1888.; Horvát-Dalmátország elfoglalásáról 1091-1111. Századok 1888.; A Magyar királyi országos levéltár. Magyar Könyvszemle 1892.; A Magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt. I-II. kötet. Budapest, 1893.; A Magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt. I-II. kötet. 2. jav. kiadás. Budapest, 1899.; Wie und wann kam Bosnien an Ungarn. Wien, 1894. (Különnyomat a Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und Herzegovina II. kötetéből); A magyar nemzet története Szent Istvánig. Budapest, 1900.; A magyar honfoglalás kútfői. Budapest, 1900. (Szilágyi Sándorral); A Magyar nemzet története az árpádházi királyok alatt. I-II. kötet. Budapest, 1984. (utánnnyomás) és A magyar honfoglalás kútfői. Budapest, 1900. (Szilágyi Sándorral) Budapest, 1995. (utánnnyomás).

Felhasznált források (irodalom)

Békefi Remig: Pauler Gyula emlékezete. Budapest, 1904.; Thallóczy Lajos: Pauler Gyula emlékezete. Századok 1911.; Károlyi Árpád: Emlékbeszéd Pauler Gyula r. tag felett. In: MTA Emlékbeszéddek. Budapest, 1913.; Baráth Tibor: Comte pozitívizmusa és a magyar pozitívizmus. In: Szentpétery Imre Emlékkönyv. Budapest, 1938.; R. Várkonyi Ágnes: A pozitívista történeteszmélet a magyar történetírásban. I. kötet. Budapest, 1973. és Szilágyi Ágnes Judit: Érdekes személyiségek, emlékezetes viták a magyar történetírásban, 27 történészportré. Budapest, 2007.

Hamza Gábor
egyetemi tanár, az MTA rendes tagja
Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE)

Állam- és Jogtudományi Kar
email: gabor.hamza@ajk.elte.hu